

УДК 373.2.017.-055.1/.13

Анна Суворова

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ЯК ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито проблема впливу основних соціальних інститутів (сім'я, освітні заклади, однолітки, ЗМІ) на усвідомлення дитиною належності до певної статі та подальшої її соціалізації. Представлено основні підходи до визначення поняття гендерної соціалізації та охарактеризовано специфіку дошкільного етапу гендерної соціалізації як процесу формування гендерної ідентичності дитини. Розкрито взаємозв'язок правильних гендерних установок, гендерних стереотипів дорослих та соціальних очікувань в реалізації гендерної поведінки, гармонізації та самореалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, гендерна соціалізація, гендерна ідентичність, гендерна роль, гендерний стереотип, соціальні інститути.

В статье раскрыта проблема влияния основных социальных институтов (семья, образовательные учреждения, сверстники, СМИ) на осознание ребенком принадлежности к определенному полу и дальнейшей его социализации. Представлены основные подходы к определению понятия гендерной социализации и охарактеризована специфика дошкольного этапа гендерной социализации как процесса формирования гендерной идентичности ребенка. Раскрыта взаимосвязь правильных гендерных установок, гендерных стереотипов взрослых и социальных ожиданий в реализации гендерного поведения, гармонизации и самореализации личности.

Ключевые слова: социализация, гендерная социализация, гендерная идентичность, гендерная роль, гендерный стереотип, социальные институты.

The article presents the main approaches to the definition of the concept of gender socialization. The specifics of the pre-school stage of gender socialization as a process of forming a gender identity of a child are characterized. In the course of theoretical and conceptual analysis of scientific researches in the field of development of the theory of gender perspective – revealed the essence and structure of primary gender-role socialization of preschoolers, features of the influence of basic social institutions (family, educational institutions, peers, mass media) on the perception of the child of belonging to a certain sex and its further socialization. The relationship between the right gender settings, gender stereotypes of adults and social expectations in the implementation of gender

behavior, harmonization and self-realization of the individual according to her gender identity is revealed.

Key words: *socialization, gender socialization, gender identity, gender role, gender stereotype, social institutions.*

Соціальний досвід, до якого залучається дитина, здобувається та проявляється в соціальній культурі. Дитина дошкільного віку поступово входить у суспільне середовище, формується як особистість, яка постійно розвивається. Саме перетворення людського індивіда на особистість відбувається в процесі соціалізації.

Соціалізація передбачає взаємодію людини із соціальними інститутами, які впливають на процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки, то відповідно гендерна соціалізація є процесом засвоєння норм, правил поведінки, установок, що відповідають культурним уявленням про ролі, положення і покликання чоловіка і жінки в суспільстві.

Особистість є статевою категорією, відповідно і процес навчання та виховання дітей повинен відбуватись з врахуванням належності особи до тієї чи тієї статі. Традиційні поняття про соціальні ролі та особливості характеру чоловіків і жінок сучасного покоління видозмінюються під впливом багатьох факторів. Такі трансформації статево-рольових стереотипів у системі гендерної освіти зумовлюють неминучу критику усталених традицій та адаптацію педагогічного процесу до специфіки «сучасної дитини».

Формування гендерної ідентифікації як основного завдання гендерної соціалізації статі дає можливість особистості позбутися внутрішніх конфліктів, допомагає адаптуватись до соціального середовища існування, сформувати адекватні стосунки з батьками та однолітками як своєї, так і протилежної статі. Гендерна проблематика в системі сучасної освіти зумовлює необхідність адаптованості вихователя до гендерної соціалізації сучасної дитини, адже в подальшому відсутність соціального схвалення стане причиною несформованості у дитини правильних гендерних установок. Така дитина в майбутньому зазнає соціального осуду і не буде спроможна функціонувати як зріла, повноцінна особистість.

Одним із пріоритетних завдань вихователя дошкільної установи є формування правильних гендерних установок та ціннісних орієнтирів дитини, як першооснови засвоєння гендерних ролей та усвідомлення індивідом своєї статевої належності. Ідентифікація дитини до своєї статево-рольової групи, усвідомлення власної гендерної ролі є способом фіксації на суб'єктивному рівні цінностей міжстатевих взаємин.

Проблема соціалізації дітей дошкільного віку на сучасному етапі була висвітлена у працях науковців (Т. Говорун, І. Рогальської, М. Савченко та ін.); статева диференціація і міжособистісні взаємини у ранньому онтогенезі розкрита у дослідженнях (В. Абраменкової, А. Арушанової, Т. Говорун,

Я. Коломінського, О. Кононоко, М. Лісіної, В. Москаленко, Т. Репіна, Є. Суботинського та ін.); різні аспекти статево-рольової соціалізації ґрунтовно висвітлено у наукових розвідках (Д. Ісаєва, В. Кагана, І. Кона, Т. Репіної, В. Романової, Л. Столярчук та ін.).

Особливого значення набувають дослідження науковців, що присвячені різним аспектам гендерної соціалізації та ідентичності (Ш. Берн, С. Бовуар, С. Бем, Т. Бендас, О. Воронина, І. Грабської, О. Здравомислової, М. Кімела, О. Ключко І. Кльоциної, Л. Малес, Н. Смелзера, О. Ярської-Смирнової та ін.); засвоєння і відтворення гендерних ролей (В. Абраменкова, Ю. Альошина, А. Волович, Ю. Гусева); гендерна соціалізації в системі освіти (Ю. Гусева, А. Смирнова, Л. Шалаєва, О. Ярская-Смирнова); ЗМІ як інститут гендерної соціалізації (Н. Ажгіхіна, А. Альчук, Ю. Гусева, Є. Здравомислова, Є. Герасимова, Г. Ротаєнко).

У працях вітчизняних та зарубіжних науковців висвітлено соціально-психологічний та соціокультурний аспект процесу гендерної соціалізації (Ш. Берн, Д. Ісаєва, В. Каган, Я. Коломінського, І. Кона, М. Мелтсаса, Т. Репіна і ін.); становлення гендерної ідентичності в дитячому віці (О. Кікінежді); вивчення особливостей статево-рольової соціалізації (В. Романова, В. Москаленко); формування гендерної ідентичності особистості (Т. Кубриченко), формування статево-рольової ідентичності у дітей старшого дошкільного віку (О. Іванова, А. Щетиніна).

Значущість вивчення всіх аспектів гендерної соціалізації дітей, засвоєння гендерних ролей, формування у них гендерної ідентичності є очевидною, проте невідповідність педагогічних кадрів до виховної роботи в сучасних умовах навчання та інтенсивність генерації нового покоління зумовлюють динамічний пошук нових підходів до вивчення проблеми гендерної соціалізації «сучасної дитини».

Мета статті – висвітлити особливості впливу соціальних інститутів на формування гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку та розкрити сутність і структуру гендерної соціалізації дошкільників.

У сучасному розумінні термін «гендер» був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером наприкінці 60-х років ХХ ст. – він запропонував використовувати для позначення соціальних і культурних аспектів статі поняття «гендер», яке до того використовувалося тільки у біологічному та фізичному значенні для позначення роду, а після запропонованого відділилося до значення соціального та культурного [3].

Досліджуючи соціально-психологічну природу гендерних ролей і стереотипів, учені приходять до висновку, що відмінності між статями часто обумовлені сексуально сегрегированими соціальними ролями і диференційованою соціалізацією, а не біологічними причинами [4].

З самого моменту свого народження дитина стає об'єктом системи: в традиційному суспільстві відбуваються символічні пологові обряди, що

підбираються в залежності від того, якої статі народилася дитина; колір одягу, колясок, набір іграшок для новонародженого у багатьох суспільствах також визначені його статтю. Тілесна статева ідентичність формується у дитини до 3 років. До 5–6 років дитина усвідомлює свою статеву та гендерну ідентичність, оскільки психіка і поведінка, відповідна стать, в цьому віці вже сформувалися [2, с. 106]. Проведені дослідження показують, що новонароджених хлопчиків більше годують, зате з дівчатками більше розмовляють. У процесі виховання дітей, сім'я (в особі батьків), система освіти (в особі педагогів), культура в цілому (через книги і ЗМІ) впроваджують у їхню свідомість гендерні норми, формують певні правила поведінки і створюють уявлення про те, хто є «справжній чоловік» і якою має бути «справжня жінка». Таким чином з самого народження діти є об'єктами насадження певних гендерних стереотипів, де суб'єктами виступають соціальні інститути. Згодом ці гендерні норми підтримуються за допомогою різних соціальних механізмів, (наприклад, стереотипи в ЗМІ, традиції, звичаї, право, тощо).

Отже, поняття «гендер» має відношення до дитини з самого початку її життєвого шляху, та воно не визначає подальшої її поведінки, усвідомлення себе, як представника певної статі без впливу. Таким чином гендерна ідентичність залежить здебільшого від соціальних факторів, а не від біологічної природи людини.

Гендер – це соціальна стать, отже, гендерна соціалізація – це визначення в процесі соціалізації належності людини до тієї чи іншої статі (гендерної ідентичності) і в подальшому – процес засвоєння гендерних ролей і відтворення типів поведінки, очікуваних суспільством від чоловіків та жінок (гендерних стереотипів).

Ш. Берн до основних факторів формування гендерної соціалізації відносять такі соціальні інститути: сім'я, однолітки, освітні установи, ЗМІ, клуби за інтересами, релігія. До позасімейних джерел гендерної соціалізації також відносяться дитяча література та іграшки [1]. Вони передають із покоління в покоління сталі суспільні уявлення щодо того, як має поводити себе хлопчик та дівчинка, майбутній чоловік та жінка, до яких особистісних якостей, що притаманні особам їхньої статі, вони повинні себе конформувати.

Процес гендерної соціалізації здійснюється, перш за все, в сім'ї. Спостерігаючи за батьками, братами і сестрами, їх взаємовідносинами, дитина отримує перші відомості про відмінності між статями, особливості особистості чоловіків і жінок і поведінки, уявлення про «чоловічому» і «жіночому». Сім'я продовжує відігравати значну роль на всьому протязі дитинства. Самі основні моделі і об'єкти ідентифікації дитина бачить в сім'ї. Велике значення для формування психічного статі мають відношення батьків між собою, їх розподіл функцій в сім'ї, єдність поглядів і підходів до виховання сина чи дочки.

Сім'я вважається найбільш впливовим фактором гендерної соціалізації дитини, завдяки впливу гендерних стереотипів та цінностей батьків, характеру стосунків між подружжям та між батьками й дітьми. Тож опишемо специфіку батьківського впливу на дітей:

- матір зазвичай більш поблажливо оцінює поведінку сина, дозволяє сину більше проявляти агресію по відношенню до батька та інших дітей, ніж дочці. А от ставлення батька до дитини більш диференційоване і більше залежить від її статі;

- хлопчики з повних сімей менш залежні та агресивні, ніж з неповних. Таким дітям складніше засвоїти чоловічі гендерні ролі, вони частіше перебільшують свою маскуліність, проявляють грубість і забіякуватість;

- в період до трьох років відсутність батька впливає на гендерно-рольову орієнтацію дитини сильніше, ніж відсутність батька в більш старшому віці;

- батьки вчать що в першу чергу хлопчики повинні спиратися на власні сили та досягнення для самоповаги та більше засуджують їх несаможестійність. А дівчатам, навпаки батьки дозволяють бути більш залежними від інших, як наслідок самоповага дівчат часто залежить від ставлення до них інших людей;

- підкреслюючи цінність чоловічої гендерної ролі в межах сім'ї на хлопчиків здійснюється більш суттєвий емоційний та морально-вольовий вплив для того, щоб вони не демонстрували фемінність, адже це суперечить гендерно-рольовим стереотипам та вимогам.

На мікросоціальному рівні (тобто на рівні соціального впливу сім'ї, однолітків, їх спілкування в ДНЗ) суб'єктом та об'єктом гендерної соціалізації є традиційні особи педагогічного процесу – вихователь і вихованець.

Окреслимо особливості впливу вихователів на гендерну соціалізацію дітей:

- відбувається активне засвоєння традиційних гендерних ролей в ігровому і пізнавальному полі за допомогою вибору ігор, іграшок для хлопчиків і дівчаток, змісту дитячих свят тощо;

- за правильні відповіді хвалять частіше хлопчиків та їх знання, а дівчат – за слухняність і старанність у виконанні поставлених завдань;

- хлопчикам приділяється більше уваги, вихователі чекають від хлопчиків кращих результатів, особливо там, де потрібне абстрактне мислення, і відповідно вище оцінюють проведену ними роботу;

- існуючі гендерні стереотипи вихователів частково є результатом впливу на вибір професії, побудову життєвої стратегії хлопців і дівчат;

- хлопчики залучаються до більш позитивних стосунків з вихователем ніж дівчатка, отримують більш орієнтоване на їх індивідуальність навчання, більше підтримки та зворотного зв'язку. Відомо,

що в цілому, дівчатка до 7 років за показниками інтелекту випереджають хлопчиків. Багато дослідників пояснюють це тим, що дівчатка згідно жіночої моделі поведінки намагаються бути стараннішими, посидючими і тому краще виконують різні доручення.

Навчальна література, як відзначають дослідники, в українських підручниках стереотипно зображує чоловіків як вольових та успішних, а жінок як маргінальних, пасивних і залежних. Відповідно і дитяча література, доступна маленькому читачу, теж є носієм таких гендерно-рольових позицій.

Визначальним фактором гендерної соціалізації дітей дошкільного віку є дитяче співтовариство, або співтовариство однолітків. Роль однолітків у процесі гендерної соціалізації молодого покоління важко переоцінити.

На основі вивчення психолого-педагогічних досліджень було виявлено наступні особливості впливу однолітків на формування гендерної соціалізації дітей:

- з 3-х років діти формують типову або нетипову поведінку один одного як представника окремої статі;
- фемінні хлопчики нехтують маскулінізм, проте їх охоче приймають дівчата, а маскулінізм дівчат більш приймають хлопчики, ніж дівчата;
- з раннього віку дівчат орієнтують на міжособисті відносини, направляючи їх на високу соціальну адаптованість [5].

Сьогодні в систему соціальних інститутів активно входить такий фактор, як інформування (засоби масової інформації). Їх особливий статус у системі факторів гендерної соціалізації дітей дошкільного віку зумовлюється низкою специфічних особливостей ЗМІ: глобалізація інформації, мобільність її трансляції, актуальність, цільове моделювання, художня виразність, емоційність, ілюзія особистісної цілі, оперативність зворотного зв'язку.

Аналіз дитячої літератури показує, що переважна більшість героїв дитячих книг – чоловіки. Жінки як правило змальовані працелюбними, берегинями сімейного вогнища, що своїх чоловіків вдома. Дитяча література розширює соціальну роль жінки, адже часто головними героями зображено сильних дівчат незалежної вдачі, проте нетрадиційні ролі хлопців і досі є неактуальними.

Діяльність засобів масової інформації – організований процес передавання різноманітної інформації від суспільства до особистості дитини, що впливає на її формування. Процес гендерної соціалізації – це засвоєння дитиною-дошкільником норм, правил, законів суспільного буття, ролей, гендерних стереотипів та сприйняття зовнішнього світу. Важливим моментом гендерної соціалізації є її стихійність, адже певні знання дитина отримує не тільки через цілеспрямований процес виховання й навчання, а й

через інформацію ЗМІ.

Отже, в результаті впливу соціальних інститутів на гендерну соціалізацію дітей дошкільного віку відбувається формування індивіда, який не просто ідентифікує себе з чоловіком або жінкою, але і впевнений в тому як він повинен поводитися в різних ситуаціях (і як повинні ставитися до нього представники протилежної статі) в якості чоловіка або жінки. Гендерна соціалізація наповнюється різним змістом в залежності від соціальних і культурних змін, а також від власної активності особистості. В ході первинної гендерної соціалізації підростаючої особистості вирішальне значення мають правильні гендерні установки, які не керуються суспільними гендерними стереотипами і мають на меті гармонізацію та самореалізацію дитини згідно з її гендерною ідентичністю. Розуміння закономірностей процесу гендерної соціалізації дитини в умовах зазначених соціальних інститутів допоможе знайти способи його оптимізації та уникнути проблем і суперечностей на шляху до гармонійного розвитку підростаючої особистості.

Подальше дослідження планується провести у напрямі розробки й теоретичного обґрунтування інтегрованої моделі впливу ЗМІ на гендерну соціалізацію дитини в дошкільному віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берн Ш. Гендерна психологія / Шон Берн. – СПб.: Прайм ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
2. Чекаліна А. А. Гендерна психологія: навчальний посібник / А. А. Чекаліна. – Друге видання. – М: Ось-89, 2009. – 240 с.
3. Вікіпедія: вільна енциклопедія [Електронний ресурс]: Вікіпроект «Соціологія» – Режим доступу до журн.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D2%90%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80>
4. Харченко Л. Г. Вікові етапи та чинники гендерної соціалізації дитини [Електронний ресурс] / Л. Г. Харченко // Електронна бібліотека науково-освітньої, фінансової та художньої літератури – Режим доступу до журн.: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=8923&chapter=1>
5. Студопедія: ваша школопедія [Електронний ресурс] // Гендерна ідентичність та гендерна соціалізація особистості – Режим доступу до журн.: http://studopedia.com.ua/1_129663_pitannya--genderna-identichnist-ta-genderna-sotsializatsiya-osobistosti.html